

Celkové shrnutí:

TYOLOGIE ČESKÉ KRAJINY

Závěrečná zpráva za rok 2003 a 2004

LISTOPAD 2004

Dílčí úkol A. Diferenciace krajin ČR

A.1.: Mezinárodní aspekty typologie krajiny

Typizace zemědělsky využívaných evropských krajin

Prohloubení představ o perspektivách změn kulturní krajiny a o jejich důsledcích vyžaduje přejít od obecných plošných konstatování k hodnocení, diferencovanému alespoň na regionální úroveň. Obdobné změny krajiny (např. vyvolané shodnými změnami agrotechniky) totiž mohou být v některých krajinách asimilovány, aniž by ohrožovaly jejich ekologickou či estetickou identitu, v jiných však mohou přivodit zánik jejich podstatných vlastností. Proto je žádoucí typizovat celou škálu evropských kulturních krajin jako produkt historické interakce přírody a kulturních zásahů.

V roce 1988 uveřejnil Meeus s kolektivem pionýrskou typizaci zemědělsky využívaných krajin ve dvanácti tehdejších členských zemích Evropského společenství (ještě bez Rakouska, Finska a Švédska z dnešní „patnáctky“ ES – MEEUS, van der PLOEG et WIJERMANS 1988). Účelem bylo předložit základní představu o rozmanitosti evropských krajin pro praktické účely prognózování jejich možných budoucích změn. Autoři ve své typizaci 13ti účelových typů krajiny preferovali obvyklé regionální názvy krajinných typů ve

státech s jejich soustředěným výskytem a koncipovali krajinné megatypy na základě tří polárních kritérií jako řídicích proměnných veličin své typizace:

- Klima na ose „atlantické – mediteránní“,
- Sklonitost povrchu na ose „roviny na dolních tocích řek – horské masivy“,
- Vzhled krajiny na ose „otevřený dálkovým pohledům – uzavřený do dílčích krajinných prostorů.“

Tzv. Dobříšská zpráva (EUROPEAN ENVIRONMENT AGENCY 1995) v návaznosti na typizaci zpracovanou nizozemskými geografy pro státy bývalého Evropského společenství rozšířila a prohloubila tuto typizaci zemědělských krajin na celé území sjednocující se Evropy od Atlantiku po Ural. Bylo vymezeno osm širokých kategorií s třiceti typy. Těchto 30 krajinných megatypů je zvažováno jako „krajinná matrice“ s plochami nad 2000 km².

Čtyři z osmi širokých typologických kategorií („série megatypů“) s 11 vymezenými „megatypy“ si dodnes udržují charakter původních biomů, byť většinou modifikovaných lidskou činností. Proto si uchovávají relativně přirozený ráz. Ostatní jsou typické kulturní krajiny pozměněné až přeměněné lidskou činností.

A. kategorie tundrových krajin (rozšířené v nejsevernějším Norsku a Rusku mimo přiložený kartogram):

1. Arktická tundra
2. Lesotundra

B. kategorie tajgových krajin boreální zóny (ve Švédsku, Finsku, nepatrně v Norsku, v baltských republikách, severním Polsku a Rusku) a extrazonální výskyty s převahou

jehličnatých lesů na souvislé výměře nad 2000 km². jako vzdálená antropogenní analogie tajgy:

3. Boreální bažiny
4. Severní tajga
5. Střední tajga
6. Jižní tajga
7. Subtajga *

C. kategorie krajin alpského bezlesí (v severských vrchovinách s vřesovišti a rašeliništi Skotska, západního Irska a Norska a části vysokohoří nad alpskou hranicí lesa s keříčkovou vegetací jako analogii tundry, směrem dolů s přílehlým sledem regionálně rozmanitých vegetačních stupňů s charakterem „extrazonální tajgy” - Pyreneje ve Španělsku; Alpy – Francie, Itálie, Švýcarsko, Rakousko; Vysoké Karpaty (Slovensko, Ukrajina, Rumunsko; Vysoký Balkán ve státech bývalé Jugoslávie):

8. Severní vysočiny
9. Pohoří*

D. kategorie uzavřených až polootevřených krajin – bocage (atlantské pobřeží mírného pásma a polootevřené zemědělské krajiny Evropy, vedle Španělska je soustředěn výhradně do oblastí střední Francie, jižního Německa a i na naše pohraniční hory):

10. Atlantské bocage
11. Semibocage*
12. Mediteránní semibocage

E. kategorie krajin otevřených polí – openfields (nejrozšířenější evropská kategorie zemědělských krajin, včetně České republiky):

13. Atlantská otevřená pole
14. Kontinentální otevřená pole
15. Akvitánská otevřená pole
16. Bývalá otevřená pole
17. Středoevropská scelená pole*
18. Východní scelená pole*
19. Mediteránní otevřená krajina

F. kategorie stepí a suchých krajin (semiaridního podnebí Maďarska, Rumunska, Ukrajiny a Ruska):

20. Pusta*
21. Step*
22. Polopoušť*
23. Písečná poušť*

G. kategorie regionálních krajin (regionálně omezené specifické krajiny sev. Německa, Nizozemí, Polska a Středomoří):

24. Kampen
25. Polská pásová políčka*
26. Cultura promiscua
27. Dehesa/montado

H. kategorie umělých krajin (lépe člověkem vytvářených krajin Holandska a Středomoří)

28. Poldry

- 29. Delta
- 30. Huerta

Z 30- ti megatypů se v nově připojované části EU vyskytuje pouze 10 (megatypy jsou v seznamu označeny *) a to jen díky extremitám stepí a suchých krajín. I z tohoto jednoduchého srovnání je zřejmé, že celá typizace vznikla v západní části Evropy a nově jsou k ní přiřazovány krajiny východu. Tato přiřazovací metoda se nejeví jako šťastná, zejména v přírodním a kulturním fenoménu Balkánu a ruského Černomoří. Je proto možno předpokládat postupné, ale významné změny, v počtu a ve vymezení megatypů, především rozšířením jednoho z hlavních kritérií – klimatických změn v ose „atlantické – mediteránní“ o další osu – oceánské – vnitrozemské.

Tyto změny se sice našeho území patrně příliš nedotknou, bude však třeba je zohlednit, zejména ve východní, karpatské části.

A.2.: Členění krajiny ČR na evropské úrovni

Na území České republiky zasahují prakticky pouze dva z výše vyjmenovaných krajinných megatypů Evropského členění.

Jsou to:

11 - *Semibocage* – polootevřená zemědělská krajina

Krajinný megatyp s těžištěm v nadmořských výškách nad 500 m s pozemky různé velikosti; některé jsou vizuálně příznačně odděleny mezovými porosty dřevin, které vytvářejí pohledově více méně uzavřenou krajinu. Topografie je ve srovnání s *bocage* příznačně větší členitostí. Společným rysem krajiny je snížená úrodnost půd a výskyt poloh, využitelných pouze pro extenzivní pastvu nebo lesní hospodářství.

Původně byla *semibocage* vymezena (v zemích bývalé „dvanáctky“ ES) ve Francii (Centrální masiv), Německu (Badensko – Württembersko), Portugalsku (Galicia) a Španělsku (Castilla y Leon), tedy v regionech klimaticky značně rozdílných. Z našich sousedních zemí se *semibocage* výrazně uplatňuje v Rakousku, Slovensku, dále v Rumunsku, na Ukrajině (Zakarpatské – býv. Podkarpatská Rus) a v mediteránní variantě v Chorvatsku. Proto jsou také souvislé lesy, které obvykle *semibocage* uzavírají, značně rozdílné druhové skladby (od jedlých kaštanů po smrk) a určujícím prvkem krajinného megatypu je členitý reliéf.

Krajinu člení také zpravidla v údolích rozmístěná i rozptýlená obydlí. Osídlení je v zásadě středověkého původu a jeho dějiny jsou spíše než historií plynulého rozvoje dějinami diskontinuity a zmaru, což platí snad nejuplněji pro současné období. Krajina byla periodicky kultivována a v emigračních vlnách opět opouštěna. V západní Evropě se podstatná část venkovské populace vystěhovala do měst.

V letech 1950-1980 byla v Evropském společenství podstatná část mezových porostů krajiny megatypu *semibocage* likvidována a řádově třetina zemědělské půdy leží ladem. Svažité polohy jsou zalesňovány (nejvíce ve Španělsku) a před našima očima vzniká degradovaná kulturní krajina s rozptýlenými špatně prosperujícími farmami.

V celoevropské typizaci krajiny bylo vymezení krajinného megatypu *semibocage* podstatně rozšířeno do vrchovinných poloh a na našem území zahrnuje nepochybně krajinářsky cenné, byť zemědělsky málo perspektivní polohy České republiky.

Tento megatyp u nás zahrnuje středověké i novověké sídelní krajiny Hercynica, Carpatica a Polonnica.

17 - Krajina středoevropských, scelených, otevřených polí (*central collectiv openfields*)

Je absolutně nejrozšířenější megatyp celého kontinentu, který převládá v nadmořských výškách do 200 m v postkomunistické části střední Evropy.

Je výsledkem násilné kolektivizace zemědělství. Proto se objevuje v ČR, Polsku, Maďarsku, Rumunsku.

Půdy jsou hluboké a minerálně bohaté, dobře obdělavitelné, terén příznivý pro těžkou mechanizaci, klimatické podmínky vhodné pro obilnářství. Vedle obilí se v něm pěstuje cukrovka a v Německu také brambory, regionálně doplněné speciálními kulturami (např. chmelem).

Reliktní lesní nebo travní porosty se omezují na ostrůvky nevyužitelné jako orné půdy. Převážná část území je po většinu roku holá, prázdná a bývá označována „pustá“ (něm. „*ausgeräumte Landschaft*“, angl. „*evacuated landscape*“), čímž nabývá ekologický charakter polopouště. Současná biologická rozmanitost je nízká, ekologická stabilita klesá, ohrožení větrnou a vodní erozí je (vzhledem k nadměrné velikosti bloků orných půd) poměrně relativně vysoké i při relativně malých sklonech. Z hlediska rekreačního využití se krajinný megatyp stal provedením jednoúčelových pozemkových úprav prakticky sterilním územím – „krajinou k stání“.

V případě pokračující ekonomické oprávněnosti priority výrobní funkce krajiny tohoto megatypu lze s jistotou očekávat kontinentální pokles úrovně životního prostředí v krajině, další degradaci její biologické rozmanitosti a gradaci škod půdní erozí.

Tento megatyp u nás zahrnuje staré sídelní krajiny. Přechodové území k megatypu 25 představují krajiny pozdně středověké a pozdější kolonizace.

A.3.: Typy krajinného rázu na celostátní úrovni

Krajinné makrotypy:

Pro práce na makrotypech české krajiny bereme jako výchozí diskusní materiál diferenciaci krajin ČR z hlediska vývoje jejich osídlení. V průběhu práce, která obdobně jako v Dobříšské zprávě, diferencovala české území podle opozičních hodnotových os rozhodujících –vůdčích – charakteristik krajin. Vůdčími charakteristikami pro krajinné makrotypy ČR se ukázaly být:

- biogeografické členění ČR na podprovincie, jako vyjádření míry kontinentality a stáří a charakteru reliéfu
- vegetační stupňovitost jako vyjádření osy nížiny – hory, makroklimatických poměrů a převažující potenciální skladby lesních porostů
- hlavní, běžné typy reliéfu, které až na výjimky korespondují s vegetační stupňovitostí

obě tyto vlastnosti vytváří vůdčí charakteristiky primární krajinné struktury na této úrovni,

- doba osvojení krajiny souvislou sídelní ekumenou a od ní se odvíjející způsob vývoje využívání území dodnes, stejně jako celková délka masivního antropogenního přetváření přírodních vlastností krajiny
- způsob osídlení venkovské krajiny a typ sídelní struktury, jako výslednice kulturního vývoje technologií využívání a obývání území
- velikost sídel v závislosti na úrodnosti plužiny
- zastoupené hlavních ploch vůdčích formací aktuální vegetace na ose les – pole,

- oblasti jednotlivých typů historických pluzin a na ně vázaných urbanistických typů sídel, vyjadřujících prostorově- funkční strukturu bezlesé = polní krajiny a sídel v ní

jako vyjádření vůdčích charakteristik venkovské sekundární krajinné struktury na této úrovni

- typy lidového domu, tedy běžných stavebních typů* v krajině, odvíjejících se od její kulturní a historické kontinuity
- etnické kořeny obyvatelstva, jako základ pronikání kulturních vlivů z jiných ekumen

jako vyjádření vůdčích charakteristik venkovské terciární krajinné struktury na této úrovni

- vývoj osídlení a kultivace krajiny v ose staré sídelní krajiny od 6. tisíciletí před kr. – krajiny osvojené velkou a pozdní středověkou kolonizací – krajiny osídlené v novověku - krajiny dodnes neosídlené a tedy quasi přírodní (lépe přírodě blízké)

jako vůdčí charakteristiky trvalé udržitelnosti využívání krajiny člověkem v historickém kontinuu.

** Poznámka:*

Běžné stavební typy tvoří matici zástavby a v sídlech je tvoří architektonický výraz staveb, jejichž funkce převažuje. Jde tedy zejména o stavby bytové, rekreační a běžné hospodářské a komerční vybavenosti.

Výjimečné typy staveb tvoří akcenty v zástavbě a v sídlech je tvoří stavby funkčně vzácné. Jejich pojetí i funkce je a bylo vždy výjimečné, jejich hmota i architektonické prvky jsou individualistické. Výjimečné stavby se po celá staletí, až do 19. století, ustálily na několika málo základních typech, jako jsou obligátně kostely, kaple a drobné sakrální stavby, panská sídla, staré hutě, vápenky a cihelny a větrné mlýny. V 19. století k nim přibýly tovární stavby, využívající železniční stanice, příp. vodní zdroje. Dalšími výjimečnými typy nadzemních staveb byly a jsou zařízení infrastruktury, jako jsou vodojemy, čerpací stanice, ČOV, elektrická vedení s trafostanicemi, větrné elektrárny a telekomunikační stožáry. Se stavbami výjimečného typu vstoupil do území i profesionální stavební sloh.

Lidový stavební sloh, odvíjející se od lidové architektury a dodržující její základní hmotové tvary i architektonické prvky, byl a je naprosto samozřejmý pro všechny běžné typy staveb na venkově a tvoří tak základ našeho stavebního fondu. Profesionální stavební slohy se odvíjejí se od slohové architektury, s jejími typickými architektonickými prvky a až do 19. stol. se uplatňovaly pouze u výjimečných typů staveb.

Při porovnání výsledků diferenciaci jedenácti uvedených charakteristik se ukázala překvapivá, i když logická, shoda mezi vůdčími charakteristikami tří struktur s vývojem osídlení krajiny.

Právě historická charakteristika se ukázala být pro pochopení vztahů mezi třemi krajinnými strukturami jako klíčová. Každá dnešní krajina tedy není jen souhrnem potenciálních a aktuálních vlastností krajiny a jejích funkčních vztahů, ale především výslednicí jejich více či méně dlouhodobého vývoje, který z logiky staletí jejich „soužití“ a souvztažností představuje model trvale udržitelného života člověka v krajině (ani jedna struktura se do určité doby nezhroutil). Tím že nalezneme v historickém sledu období, které dlouhodobě nedegradovalo krajinu a přitom zajišťovalo trvalý život určité populaci, nalezneme i onen vzácný model jak se chovat i dnes.

Proto byla právě tato historická charakteristika ve spojení s biogeografickou diferenciací použita pro syntetické vyjádření makroúrovně typů krajinného rázu ČR.

Jak již bylo konstatováno, v České republice jsou dnes vymezeny dva krajinné megatypy evropské krajiny:

- 11 - *Semibocage* – polootevřená zemědělská krajina
- 17 - Krajina středoevropských, scelených, otevřených polí

Ty lze pracovně rozdělit na 7 makrotypů české krajiny:

Megatyp 11 lze u nás rozdělit na 5 makrotypů:

- 11.CZ 1 - krajina velké středověké kolonizace Hercynica (a Polonica)
- 11.CZ 2 - krajina velké středověké kolonizace Carpatica
- 11.CZ 3 - krajina pozdní středověké kolonizace
- 11.CZ 4 - krajina novověké kolonizace Hercynica
- 11.CZ 5 - krajina novověké kolonizace Carpatica

Megatyp 17 lze u nás rozdělit na 2 makrotypy:

- 17.CZ 1 - stará sídelní krajina Hercynica
- 17.CZ 2 - stará sídelní krajina Pannonica

A.2.1.:STRUČNÉ CHARAKTERISTIKY MAKROTYPŮ NAŠICH KRAJIN:

11. CZ1 - krajina velké středověké kolonizace Hercynica (a Polonica)

Vymezení: 3. a 4. v.s. Hercynica a Polonica

Charakteristika:

Primární struktura:

Georeliéf je v drtivé většině tvořen pahorkatinami a plochými vrchovinami, v jižních Čechách i chladnými plošinami. Z výjimečných typů reliéfu jsou zde význačně zastoupena výrazná, zaříznutá údolí, v některých částech reliéf izolovaných kuželů a kup a zdvižených tabulí, místy i lávových příkrovů, skalních měst a krasů. V přirozených lesích převažovaly listnaté porosty – buky a duby s příměsí jedle.

Sekundární struktura:

Kultivace probíhá od počátku 13. století a její celková délka je tedy max. 800 let. Makrotyp je tvořen v drtivé většině lesoplní krajinou, lesní a polní krajina tvoří pouze enklávy. To znamená, že zastoupení lesních porostů se pohybuje mezi 30 – 70%. Jde o oblast pravých traťových pluzin, vzniklých za středověké kolonizace. Sídelní struktura je statická, středisková. Osídlení je zásadně soustředěné, vsi jsou převážně menší, v kategorii do 200 obyvatel. Urbanizovaná území do této oblasti zasahují jen okrajově.

Převažují vsi návěsní a návěsní ulicovky, v enklávách se vyskytují i vsi hromadné s úsekovou pluzinou a vsi ulicové s pluzinou délkovou.

Terciární struktura:

Převažuje typ českomoravského roubeného domu, do které okrajově zasahuje i západoevropský hrázděný dům. Mimo menší okrajové oblasti a enklávy, kde se až donedávna dochovalo německé prostředí, šlo o české osídlení. Oblast tvoří hlavní prostor kolonizačních krajín ČR.

Širší návaznosti:

Makrotyp je typický pro všechny středoevropské krajiny kolonizované ve středověku. Naše hranice tak překračuje v prostoru Žitavska a Zhořelecka, tak i nisského Slezska, především však na jižní Moravě do Horního Rakouska.

11. CZ2 - krajina velké středověké kolonizace Carpatica

Vymezení: 3. a 4. v.s. Carpatica

Charakteristika:**Primární struktura:**

Georeliéf je v drtivé většině tvořen pahorkatinami a plochými vrchovinami. Ve výjimečných typech reliéfu chybí výrazně zaříznutá údolí, naopak jsou významně zastoupeny výrazné svahy. Jiné typy výjimečných reliéfů nejsou. V přirozených lesích převažovaly listnaté porosty – buky a duby.

Sekundární struktura:

Kultivace probíhá od počátku 13. století a její celková délka je tedy max. 800 let. V zastoupení krajinných formací výrazně chybí kategorie lesopolní, makrotyp je tvořen v drtivé většině mozaikou krajiny lesní a polní. Jde o oblast pravých traťových plužin, vzniklých za středověké kolonizace. Struktura osídlení je statická, střediskovost je však díky reliéfu nerozvinutá. Osídlení je zásadně soustředěné, vsi jsou převážně menší, v kategorii do 200 obyvatel. Urbanizovaná území do této oblasti zasahují jen okrajově formou urbanizovaných koridorů v údolích (Zlínsko).

Převažují vsi návesní a návesní ulicovky, z nížin sem místy vystupují vsi ulicové.

Terciární struktura:

Převažuje typ roubeného domu moravského Valašska, který v pozdní kolonizaci částečně překryl panonský dům hliněný, resp. kamenný. Smíšená česko-německá kolonizace byla již ve středověku překryta českým prostředím s výrazným vlivem valašské pastevecké populace v 17. století.

Širší návaznosti:

Makrotyp k nám zasahuje svým západním okrajem ze Slovenska a těšínského Slezska. Jeho těžiště je na Slovensku.

11. CZ3 - krajina pozdní středověké kolonizace

Vymezení: Makrotyp je tvořen krajinou hercynika v 4. a 5. LVS

Charakteristika:

Primární struktura:

Georeliéf je v převážné většině tvořen vrchovinami, vzácně přecházejícími i do hornatin. Ve výjimečných typech reliéfu jsou významně zastoupeny výrazné svahy, méně zdvižené tabule a hluboce zaříznutá údolí. Místně se vyskytují i skalní města a reliéf lávových příkrovů. V přirozených lesích převažovaly smíšené porosty.

Sekundární struktura:

Kultivace probíhala od 2/2 14. a v století 15.. Celková délka kultivace je tedy 700 – 600 let. V makrotypu jsou rovnoměrně zastoupeny krajiny lesní a lesopolní, polní krajiny zcela chybí. Znamená to, že v makrotypu je již nadpoloviční většina lesa. Jde o oblast záhumenicových pluzin, považovaných za nejtypičtější projev středověké kolonizace. Sídlní struktura je statická, středisková. Osídlení je zásadně soustředěné, vsi jsou převážně menší, v kategorii do 200 obyvatel, často však (zejména v pohraničí) mnohem větší - překrytím pozdější industrializací. Urbanizovaná území do této oblasti zasahují jen okrajově. Zásadně převažují vsi řadové a lesní návesní (včetně okrouhlic).

Terciární struktura:

Převažuje roubený dům českomoravského typu a typu slezského pomezí, nahrazený v severozápadní části středověkým domem hrázděným. Na Šumavě sem sestupuje i roubený dům alpský. Výraznější diferenciaci typů domů je již projevem nastávajícího slohového období i v běžném stavitelství. Smíšená kolonizace byla postupem doby změněna na převážně německou.

Širší návaznosti:

Pozdní středověká kolonizace znamenala prakticky osazování neúrodných, ještě však stále zemědělsky využitelných krajin. Na západě navazuje na kolonizaci Horní Falce, na severu pak tvoří oblast Českosaského Švýcarska, navazuje na Valbříšské hory a Kladsko v Polsku. Na jihu přes Novohradsko navazuje na Mühlviertel v Rakousku.

11. CZ4 - krajina novověké kolonizace Hercynica

Vymezení: oblast kolonizovaných podhůří v 5. a vyšším vegetačním stupni Hercynika

Charakteristika:

Primární struktura:

Georeliéf je v drtivé většině tvořen členitými vrchovinami, hornatinami a členitými hornatinami. Ve výjimečných typech reliéfu jsou významně zastoupeny výrazné svahy, hluboce zaříznutá údolí a vysoko položené plošiny. Místně se vyskytují i skalní města a reliéf lávových příkrovů. V přirozených lesích převažovaly smíšené až jehličnaté porosty.

Sekundární struktura:

Kultivace proběhla v 16. – 17. století a celková doba trvání je tedy max. 450 let. V makrotypu je zastoupena především krajina lesní. Znamená to, že v makrotypu vysoce převažují lesy. Sporadická středověká sídla bylo situováno pouze na zemských stezkách v zaříznutých údolích. Novověké osídlení v údolích bylo především rozptýlené, později spojované do sídel formou vsí řadových až řetězových. Rozptýlené osídlení se rozšířilo na svazích a místy i na

vysokých plošinách, formou osamělých dvorců a sedlišť. Jde o oblast novověkých úsekových plužin. Rozhodující roli v zaměstnanosti však hrála a hraje původně železářská a sklářská výroba, později především textilní. Do území zasahují významně i území urbanizovaná (Liberecko) a sídelní struktura je tak převážně dynamická, založené na železniční, později silniční dopravě, ve formě urbanizovaných koridorů. Na svazích a v horských polohách je významná síť rekreačních objektů. Turistika a rekreace dnes ve využití území převažuje.

Terciární struktura:

Zastoupeny jsou typy alpského roubeného domu na Šumavě, hrázděného domu na severozápadě a roubeného domu slezského pomezí. Pozdní kolonizace byla v převážné většině německou. Původní typy jsou však často značně setřeny sportovně rekreační výstavbou.

Širší návaznosti:

Makrotyp osazuje zemědělsky nevhodné polohy hor a podhůří a tvoří většinu našeho pohraničí se západními a severními sousedy.

11. CZ5 - krajina novověké kolonizace Carpatica

Vymezení: oblast kolonizovaných hor v 5. a vyšším vegetačním stupni Carpatica

Charakteristika:

Primární struktura:

Georeliéf je tektonicky mladý, v drtivé většině tvořen členitými vrchovinami a hornatinami. Ve výjimečných typech reliéfu jsou významně zastoupeny výrazné svahy. Zastoupeny jsou v údolích paradoxně i širší říční nivy. Území je tvořeno přírodními, převážně listnatými lesy 5. a vyššího vegetačního stupně.

Sekundární struktura:

Kultivace proběhla v 16. až 18. století a jde tedy o kultivačně nejmladší kulturní krajinu u nás. V makrotypu je zastoupena především krajina lesní. Znamená to, že vysoce (nad 70%) převažují lesy. Sporadická středověká sídla bylo situováno pouze na zemských stezkách v údolích na hranách niv. Novověké osídlení z 15. a 16. století v údolích tvořily řadové resp. řetězové vsi s plužinami dělených úseků. Rozptýlené osídlení 16. až 18. století se rozšířilo na svazích a typicky i na vysokých plošinách, formou osamělých dvorců a sedlišť s plužinou úsekovou. Struktura osídlení je statická, středisková. Rozhodující roli v zaměstnanosti hrálo zemědělství, v horských polohách typické pastevectví. Do území zasahují urbanizovaná území jen okrajově (těšínsko). Na svazích a v horských polohách je významná síť rekreačních objektů.

Terciární struktura:

Zastoupeny jsou typy roubeného domu moravského Valašska a góralský roubený dům na severu. V nižších polohách proniká okrajově i podunajský hliněný dům. Obsazení makrotypu probíhalo ve dvou fázích – první bylo osazení údolí populačními přebytky ze sousedních nižších oblastí, druhá byla tvořena polokočovnými valašskými osadníky, pocházejících z rumunské etnické oblasti. Tyto dvě vrstvy kulturně splynuly v etnograficky výraznou oblast Valašska.

Širší návaznosti:

Makrotyp signalizuje extrémní kopaničářské a pasekářské zemědělské podmínky Karpat. Jádrové oblasti tohoto makrotypu jsou při hranicích Polska a Slovenska a u nás tvoří nejzápadnější hranici v Beskydech, Vsetínských vrších a Bílých Karpatech.

17. CZ1 - stará sídelní krajina Hercynica

Vymezení: 1.a 2.vegetační stupeň a údolí dolní poloviny významných řek Hercynica a Polonica

Charakteristika:

Primární struktura:

Je tvořen rovinami a zvlněnými plošinami, okrajově zasahuje i do plochých pahorkatin Hercynica a Polonica. Ze zvláštních tvarů georeliéfu se v něm vyskytují především širší říční nivy, místy i zdvižené tabule, okrajově i reliéf izolovaných kup a kuželů, zaříznutých údolí a krasový reliéf. Jde o oblast listnatých lesů.

Sekundární struktura:

Krajina je kultivována od doby kamenné, tj.od 5 300 př.kr. a celková délka kultivace je tak přes 7 300 let! Je tvořen polní krajinou, místně i lesopolní, což znamená, že zastoupení lesních porostů je menší než 30%. Jde o oblast nepravých traťových plužin, vzniklých za středověké kolonizace na osnovách původní plužiny úsekové. Struktura osídlení je statická, středisková, na podstatné části území však dynamická, především ve formě aglomerací. Osídlení je zásadně soustředěné, vsi jsou převážně větší, v kategorii 200- 1000 obyvatel.V této oblasti jsou nejvíce zastoupena urbanizovaná území, zejména sídelní aglomerace pražská, plzeňská, mostecká i ostravská. Převažují vsi návěsní a návěsní ulicovky s plužinou nepravou traťovou.

Terciární struktura:

Převažuje typ českomoravského roubeného domu, v západní části je překryt západoevropským domem hrázděným. Mimo severozápadní části, kde bylo od středověku slovanské obyvatelstvo postupně překryto německou kolonizací, jde o ryze české osídlení. Oblast je jádrovým územím Čech.

Širší návaznosti:

Makrotyp tvoří jádro historických Čech a je zcela specifický. Možná nesprávně je k makrotypu přiřazeno i opavsko, které ve skutečnosti tvoří okraj širší oblasti pravěké ekumeny Horního Slezska.

17. CZ2 - stará sídelní krajina Pannonica

Vymezení: 1. a 2. vegetační stupeň a údolí dolní poloviny významných řek v Pannonicu.

Charakteristika:

Primární struktura:

Je tvořen rovinami a zvlněnými plošinami, okrajově zasahuje i do plochých pahorkatin. Ze zvláštních tvarů georeliéfu se v něm vyskytují především širší říční nivy, okrajově i reliéf zaříznutých údolí. Jde o oblast listnatých lesů.

Sekundární struktura:

Krajina je kultivována od doby kamenné, tj. od 5 300 př. kr. a celková délka kultivace je tak přes 7 300 let! Je tvořen polní krajinou, což znamená, že zastoupení lesních porostů je menší než 30%. Jde o oblast nepravých traťových, případně i délkových plužin, vzniklých za středověké kolonizace na osnovách původní plužiny úsekové. Osídlení je zásadně soustředěné, vsi jsou převážně větší, v kategorii 200- 1000 obyvatel v dolnomoravském úvalu dokonce i nad 1000 obyvatel. Sídlní struktura je původně statická, středisková, v této oblasti jsou však nejvíce zastoupena urbanizovaná území, zejména sídlní aglomerace brněnská, olomoucká a pomoravský urbanizační koridor.

Převažují vsi silniční či ulicové s nepravou traťovou či délkovou plužinou.

Terciární struktura:

Převažuje typ podunajského hliněného a kamenného lidového domu. Mimo jihozápadní části, kde bylo od středověku slovanské obyvatelstvo postupně překryto německou kolonizací, jde o ryze české osídlení. Oblast je jádrovými územími Moravy s výraznými etnografickými oblastmi Slovácka a Hané.

Širší návaznosti:

Makrotyp přechází zhruba v prostoru dolnomoravského úvalu do Rakouského Weinviertlu a Slovenského Záhorie. Makrotyp na jih sahá až po okraje Dunajské nivy.

A.4.: Typy krajinného rázu na regionální úrovni

Další typologické členění krajin ČR je logicky založeno jednak na prohloubení charakteristik makroúrovně, jednak na doplnění o další charakteristiky, relevantní na této úrovni mezotypů.

Z hlediska prohloubení vlastností makroúrovně jde především o tyto aspekty:

- biogeografické členění ČR na podprovincie, jako vyjádření míry kontinentality a stáří a charakteru reliéfu - **zůstává**
- vegetační stupňovitost jako vyjádření osy nížiny – hory, makroklimatických poměrů a převažující potenciální skladby lesních porostů – **prohlubuje se typ potenciální i aktuální dřevinné skladby lesů**
- hlavní, běžné typy reliéfu, které až na výjimky korespondují s vegetační stupňovitostí – **zásadním způsobem se doplňuje o výjimečné typy reliéfu jejich vlivu na krajiny**
- doba osvojení krajiny souvislou sídelní ekumenou a od ní se odvíjející způsob vývoje využívání území dodnes, stejně jako celková délka masivního antropogenního přetváření přírodních vlastností krajiny - **zůstává**
- způsob osídlení venkovské krajiny a typ sídelní struktury, jako výslednice kulturního vývoje technologií využívání a obývání území - **je doplněno v závislostech na výjimečnosti podmínek reliéfu**
- velikost sídel v závislosti na úrodnosti plužiny - **zůstává**
- zastoupené hlavních ploch vúdčích formací aktuální vegetace na ose les – pole, - **prohlubuje se zásadním způsobem podle prostorové struktury lesních a polních (bezlesých) ploch a společenstev**
- oblasti jednotlivých typů historických plužin a na ně vázaných urbanistických typů sídel, vyjadřujících prostorově- funkční strukturu bezlesé = polní krajiny a sídel v ní – **prohlubuje se jen místně, v závislosti na výjimečných typech reliéfu**
- typy lidového domu, tedy běžných stavebních typů* v krajině, odvíjejících se od její kulturní a historické kontinuity – **prohlubuje se jen ve smyslu upřesnění hranic**
- etnické kořeny obyvatelstva, jako základ pronikání kulturních vlivů z jiných ekumen - **zůstává**

jako vyjádření vúdčích charakteristik venkovské terciární krajinné struktury na této úrovni

- vývoj osídlení a kultivace krajiny v ose staré sídelní krajiny od 6. tisíciletí před kr. – krajiny osvojené velkou a pozdní středověkou kolonizací – krajiny osídlené v novověku - krajiny dodnes neosídlené a tedy quasi přírodní (lépe přírodě blízké) - **zůstává**

Na mezzóúrovni se tedy zásadním způsobem doplňuje trajektorie reliéfu a lesnatosti:

- **o v daném makrotypu výjimečné typy reliéfu a jejich specifických vlastností, vycházejících ze souladu reliéfu s geologickou skladbou a geomorfologickými procesy a přeneseně i další. Ty nám umožní docela přesné (regionálně) odpovědi na otázky potenciálů (příležitostí), tak jak jsou zatím heslovitě popsány v kap. C.1.**

Jsou to zejména:

- úrodnost půd (klimatické poměry, kvalita půd)
- množství a dostupnost nerostných surovin
- rázovitost krajiny (její dochovalost a atraktivita)
- zranitelnost ekosystémů (křehkost vazeb) - způsoby
- nebezpečí přírodních katastrof (povodně a sesuvy půdy, eroze a abraze)
- množství a dostupnost vodních zdrojů
-
- **prostorová struktura zastoupení lesa a bezlesí** vyjadřuje nejen zastoupení, ale i rozmístění lesních a bezlesých formací. Od této vlastnosti se přeneseně odvíjí i další část potenciálů.

Jsou to zejména:

- míra ekologické stability
- obytnost krajiny (dostatek prostoru pro důstojné bydlení a rekreaci v docházkové vzdálenosti sídel, bezpečnost prostorů)
- rázovitost krajiny (její dochovalost a atraktivita)

Na mezoúrovni nově vstupuje zásadní faktor urbanizace. Urbanizovaná i (suburbanizovaná) krajina je typická nejen zastoupením specifického typu reliéfu (viděno očima zvířat), ale i městské či venkovské atributy lidské populace, míru přizpůsobení krajiny lidským potřebám apod. Tato charakteristika se samozřejmě může dále členit (industriální, těžební, obytná apod.), zatím se však jeví jako dostačující jeden typ, který se mění automaticky v závislosti na ostatních charakteristikách (např. dramatický reliéf znemožňuje průmysl a signalizuje kvalitní bydlení apod.)

Jsou to tedy zejména:

- lidský potenciál (vzdělanost, stáří populace)
- zaměstnanost (počet pracovních míst v mikroregionech, jejich vzdělanostní struktura, příjmové hladiny)
- hygiena území (hygienická a epidemiologická situace v území, ochrana před negativními vlivy)
- nebezpečí provozních katastrof (bezpečnost výroby a činností)

Pro typologické členění na mezo úrovni jsou tedy rozhodující dvě osy:

- A. Typy reliéfu
- B. Míra zalesnění

A. Krajiny dle typů reliéfu

Základním typem je běžný typ reliéfu daného makrotypu. Tím jsou pro makrotypy:

11. CZ.1 - krajina velké středověké kolonizace Hercynica (a Polonica)

a 11. CZ.2 - krajina velké středověké kolonizace Carpatica

- pahorkatiny a ploché vrchoviny

11. CZ.3 - krajina pozdní středověké kolonizace

- vrchoviny

11. CZ.4 - krajina novověké kolonizace Hercynica

a 11. CZ.5 - krajina novověké kolonizace Carpatica

– členité vrchoviny a hornatiny

17. CZ.1 - stará sídelní krajina Hercynica
a 17. CZ.2 - stará sídelní krajina Pannonica
– roviny a ploché pahorkatiny

Mimo těchto u nás běžných typů reliéfů jsou pro krajinnou typologii významné i zvláštní, výjimečné typy reliéfů, kterými jsou:

1. Krajiny zaříznutých údolí
2. Krajiny hlubokých údolí s nivami
3. Krajiny širokých říčních niv
4. Krajiny vátých písků
5. Krajiny výrazných svahů
6. Krajiny vysoko položených plošin
7. Krajiny plochých (pískovcových) tabulí
8. Krasové krajiny
9. Krajiny vápencových bradel
10. Krajiny izolovaných kup a kuželů
11. Krajiny skalních měst
12. Krajiny pánví

K zvláštním typům reliéfu je navíc nutno přiřadit i zastavěná území, kdy převaha staveb mění jak reliéf a tedy i přírodní potenciál místa, tak i jeho ostatní charakteristiky a vytváří tak zvláštní typ krajiny:

13. Krajiny urbanizované

Urbanizovaná krajina je krajinou, kde jsou potlačeny přírodní a prvovýrobní funkce a v převažující míře slouží k bydlení či průmyslové výrobě a jejich službám. Významné ovšem v konkrétním případě je, zda jde o antropogenní změny nevratné nebo vratné jen velmi dlouhodobě a nákladně.

Celkově tedy jde z hlediska typů reliéfů o 14 základních skupin krajiny:

1. Krajiny s běžným reliéfem
2. Krajiny urbanizované
3. Krajiny zaříznutých údolí
4. Krajiny hlubokých údolí s nivami
5. Krajiny širokých říčních niv
6. Krajiny vátých písků
7. Krajiny výrazných svahů
8. Krajiny vysoko položených plošin
9. Krajiny plochých tabulí
10. Krasové krajiny
11. Krajiny vápencových bradel
12. Krajiny izolovaných kup a kuželů
13. Krajiny skalních měst
14. Krajiny pánví

V krajinných makrotýpech jsou zastoupeny takto:

Pozn.: XXX- rozhodující zastoupení, XX – významné zastoupení, X – menší zastoupení, x – velmi malé zastoupení

Skupiny reliéfů:

v makrotýpech:

	17.1.	17.2.	11.1.	11.2.	11.3.	11.4.	11.5.
1. Krajiny s běžným reliéfem	XXX	XXX	XXX	XXX	XXX	XXX	XXX
2. Krajiny urbanizované	XX	XX	X	X	X	x	
3. Krajiny zaříznutých údolí	X	x	XX		XX	X	
4. Krajiny hlubokých údolí s nivami			X	X	x		X
5. Krajiny širokých říčních niv	XX	XX					
6. Krajiny vátých písků		X					
7. Krajiny výrazných svahů			X	X	XX	XX	XX
8. Krajiny vysoko položených plošin						XX	
9. Krajiny plochých tabulí	XX		XX		X		
10. Krasové krajiny	X	x	X				
11. Krajiny vápencových bradel	x	x					
12. Krajiny izolovaných kup a kuželů	XX		X		X	X	
13. Krajiny skalních měst			X		X		
14. Krajiny pánví			XX				

B. Krajiny dle míry zalesnění:

Pro funkci krajinných ekosystémů i pro jejich vzhled je významné zastoupení lesa (s detritovým potravním řetězcem) a bezlesí (s pastevním potravním řetězcem). Na ose zapojený les – otevřená step je možno odlišit celou škálu přechodových typů, pro naše účely však postačuje členění na tři. Máme tak obecně dvě krajiny mezní a jednu středovou - lesní, lesostepní a stepní. Název stepní je však pro naše podmínky nevhodný a v praxi ji tvoří krajina polní (je totiž zřejmé, že až na nepatrné a sporné výjimky je u nás bezlesí člověkem uměle vytvořeno právě pro polní využití krajiny a základní a rozhodující funkční plochou bezlesí je tak od pravěku právě orná půda – pole). Tento název proto zjednodušeně používáme pro veškeré bezlesí. Z logiky geneze vzniku je lesní krajiny třeba odlišovat především na základě přírodovědných poznatků, lesopolní a polní krajiny na základě poznatků technických a psychologických. Základní kritérium pro stanovení lesního typu krajiny je tvořeno zastoupením lesních formací v dané ploše. Pro posuzování tohoto zastoupení je potřeba stanovit minimální zrnitost struktury lesních společenstev.

Z hlediska primárního krajinného systému jde o základní prostorové parametry funkce krajinných ekosystémů (v našem případě lze použít parametry ÚSES). Pro určení přiměřené zrnitosti zde používáme parametr lesního regionálního biocentra (tedy biocentra o velikosti uchováající právě lesní prostředí) – tedy 20 - 30 ha. Minimální šířka lesa s vnitřním lesním prostředím je pak 500 m. Lesní prostředí se projevuje i v zastíněném okolí zapojeného lesa do

vzdálenosti 50 m. U antropicky podmíněných stepních společenstev je minimální velikost biocentra stanovena na 10 ha.

Z hlediska sekundárního systému určuje zrnitost plocha přiměřená využívání (v našem případě prvovýrobnímu – zemědělskému). Pro určení přiměřené zrnitosti lze použít agrotechnologický parametry – minimální plocha pole vhodná pro velkovýrobní obdělávání (cca 4 ha). Minimální zrnitost polní krajiny je tak cca 100 m.

Z hlediska terciárního systému jde o parametry našeho fyziologického a psychologického vnímání prostoru (úniková vzdálenost a vnímání krajiny v 1. a 2. kompozičním plánu obrazu). Zrnitost je tak možno odvodit od únikové vzdálenosti člověka v přírodě, tj. cca do 100 m. Ze vzdálenosti perspektivního (druhoplánového) vidění, která je odhadována na vzdálenost 2 km od pozorovatele, lze odvodit měřítko celkového pohledu člověka na krajinu. Znamená to tedy že minimální zrnitost je 200m a podrobně pohledem obsáhnutelné území je kruh o poloměru 2 km.

Z porovnání tří pohledů na zrnitost krajiny je vidět, že největší nároky jsou z hlediska přírodních vztahů v lesním prostředí, nejmenší, až nepodstatné z hlediska technologických vztahů na polích. Při vymezování typů krajin proto musíme vycházet z vymezení lesního typu (tj. lesů, ale i zapojených vysokokmenných sadů).

A. U lesních ploch to znamená, že:

1. nepochybná lesní krajina je ta nejmenší plocha lesa, vytvářející lesní prostředí. Plocha nejmenší lesní krajiny má proto nejmenší šířku 500 m, a nemůže být menší než 20 ha (a to pouze v případě kruhovitého tvaru),
2. menší plochy lesa jsou též lesní krajinou, nejsou-li však mezery mezi nimi větší, než 50 m a je-li jejich celková velikost rovna alespoň parametrům A.1.

B. Lesopolní krajina je taková, kde se uplatňují ekotonové vztahy lesa a bezlesí, tj., kde:

1. nejsou plochy s vlastním lesním prostředím (tedy menší než v A.1 a A.2),
2. vzdálenost lesních ploch nebo jiných zapojených liniových porostů je menší než 200 m.

C. Polní krajina (založená na ryze pastevních potravních řetězcích) je když: jsou překročeny podmínky A. a B.

Největší hodnotící jednotka smíšených ploch je modul 2 km.

Celkově jde z hlediska míry zalesnění o 3 základní typy krajin:

- A. Lesní krajina
- B. Lesopolní krajina
- C. Polní krajina

Zastoupení polních, lesopolních a lesních krajin v skupinách reliéfů v makrotýpech krajin:

Pozn.: A-lesní krajiny, B- lesopolní krajiny, C-polní krajiny, A-vysoké zastoupení, a – malé zastoupení

Skupiny reliéfů:

míra zalesnění v makrotýpech:

	17.1.	17.2.	11.1.	11.2.	11.3.	11.4.	11.5.
1. Krajiny s běžným reliéfem	aBC	aBC	ABC	ABC	ABC	Abc	ABC

2. Krajiny urbanizované	AB	AB	AB	AB	AB	AB	-
3. Krajiny zaříznutých údolí	Ab	Ab	A	-	A	A	-
4. Krajiny hlubokých údolí s nivami	-	-	AB	Ab	Ab	-	A
5. Krajiny širokých říčních niv	Abc	ABC	-	-	-	-	-
6. Krajiny vátých písků	-	AB	-	-	-	-	-
7. Krajiny výrazných svahů	-	-	AB	AB	Ab	A	A
8. Krajiny vysoko položených plošin	-	-	-	-	-	AB	-
9. Krajiny plochých tabulí	aBC	-	AbC	-	ABC	-	-
10. Krasové krajiny	aBC	AC	AbC	-	-	-	-
11. Krajiny vápencových bradel	AC	bC	-	-	-	-	-
12. Krajiny izolovaných kup a kuželů	AB	-	AB	-	Ab	AB	-
13. Krajiny skalních měst	-	-	A	-	A	-	-
14. Krajiny pánví	-	-	ABC	-	-	-	-

Mezotypy krajin:

Kombinací uvedených hledisek dostáváme teoretickou matici 13 typů georeliéfu s 3-mi typy lesnatosti, tedy 39 mezotypů v jednom makrotypu. Celkem tedy v ČR hypoteticky může být 273 mezotypů. V některých makrotypech se však ani zdaleka nevyskytují všechny typy výjimečných reliéfů a u některých výjimečných typů georeliéfu je jejich potenciál využití natolik jednoznačný, že v nich vznikly pouze krajiny lesní či polní, či lesopolní. Skutečný počet mezotypů je tak v celé ČR 99.

Jejich přesné vymezení a popis je v současné době zpracováván a oponován na úrovni místních znalců.

Krajinné mikrotypy:

Jak již bylo konstatováno v minulých etapách práce jsou mikrotypy krajin natolik individuální, že jednotné celostátní typologické vymezení ztrácí vypovídací schopnost. Nadřazené typy vymezují konkrétní krajinu podle klimatických podmínek, podle způsobů a času kultivace, podle reliéfu a zastoupení lesů. Na této mikroúrovni však již nastupuje celá množina typologických hledisek, o jejichž vypovídací schopnosti rozhoduje místní situace, takže vůdčími, vymezujícími charakteristikami může být kterákoliv z nich. Na základě prakticky prověřených zkušeností dále uvádíme celou řadu charakteristik, které mohou na

mikroúrovni být významné a stát se tedy vůdčími charakteristikami mikrotypů krajiny. Jak je z přehledu zřejmé, jsou tyto charakteristiky značně nesourodé a v různých mezotypech krajiny různě významné. Charakteristiky totiž mohou vyjadřovat přírodní, ekonomické a psychologické vlastnosti krajiny velmi zprostředkovaně.

Charakteristiky:

a) Reliéf:

- Celkové utváření: Rovina, plošina, pahorkatina, vrchovina, hornatina
- Krasové jevy
- Svahy - výrazné, mírný, táhlý, příkrý, srázné, kamenité, sutě, skalní sráz, skalní stěny, skalnaté výchozy, erozní rýhy, strže
- Vrchy, pahorky - sedlo rozvodní, temeno oblé, táhlé, nakloněné
- Údolí - zaříznuté mělce, hluboce, široké, s nivo, širokou /úzkou, výraznou/ nevýraznou, zaříznutou, bez nivy - se zaklesnutými meandry, zářezy, rozčleněné menšími údolími, úpady zvlněné
- Tvar horizontu – dramatický, táhlý, nevýrazný, typický, dominantní prvek typický, zásadní, nevýrazný
- Mikrorelief - členitý, přehledný- nepřehledný
- Antropogenní tvary - lomy, zemníky, písečníky, hliníky, meze naorané, sedimentované, terasy, úvozy, kanály

b) Struktura krajinných ploch:

- krajinná struktura – mozaikovitá (velkoplošná, maloplošná), krajinná matrice – pole, louky, lesy, s ostrovy (ostrůvky) - polí, lesů, sídel ...,
- typy ploch které tvoří strukturu – les jehličnatý, listnatý, pole, louky, lesy, sídla se zahradami, průmyslové areály, vodní plochy, mozaika pozemků, drobná držba,
- sídelní struktura – dynamická (urbanizační), statická (středisková),
- osídlení – soustředěné, rozvolněné, rozptýlené,
- charakter zástavby – historická, nová venkovská, vesnická, maloměstská, městská, sídlištní, vilová, předměstská, výrobní (výrobních areálů, s monobloky, halami), periferní, otevřených technologií,
- měřítko uspořádání – velkovýrobní, monumentální, malovýrobní, normální, lidské, intimní, interiérové, pitoreskní.

c) Struktura krajinných hran a linií:

- hrany bloků pozemků tvoří - polní cesty, meze, terasy, vodoteče, hranice pozemků, větrolamy, doprovodná zeleň, průseky, silniční, železniční tělesa,
- hrany pozemků uvnitř bloků tvoří – změna kultury, plodiny, ploty, doprovodná zeleň stromová, keřová,
- výraznost hran – nevýrazné, výrazné, clonící.

d) Uspořádání krajinné struktury:

- poloha sídel – v údolích, v mělkých údolích, na hranách nivy, v dolní třetině (polovině) svahů, v horní polovině (třetině) svahů, na temenech kopců, v sedlech kopců, v mělkých (hlubokých) uzávěrech údolí, v bočních údolích,
- historický typ sídel – návesní, okrouhlice, lánová, návesní ulicovka, ulicovka, řadová, řetězová, hromadné, osamělé dvorce, samoty,
- dochovanost historického typu sídla – zcela přestavěno (jádro zrušeno), s částečně dochovaným historickým jádrem (dochovaná parcelace a část staveb), s dochovaným jádrem, s jádrem a organicky logickou dostavbou, plně dochovaný typ sídla,
- historický typ plužiny – traťová, nepravá traťová, záhumenicová (délková), úseková, paprskovité záhumenice,
- dochovanost plužiny – zcela setřena, částečně setřena (zůstala hlavní cestní síť), dochovaná (zůstaly hrany bloků), vzácně dochovaná (zůstalo i členění pozemků),
- bloky pozemků – členěné, nečleněné,
- uspořádání bloků ve svazích – ve třech, dvou, jednom pásu, mozaikovitě,
- orientace hran pozemků – po spádnici, šikmo, po vrstevnici, rovnoběžně, koncentricky,
- uspořádání pozemků a jejich částí - dominantní, kontrastní, nuanční.

e) Vnitřní charakteristiky krajinných ploch a linií:

- vnitřní prostředí ploch - lesů, sadů, zahrad, drobné držby,- typické dřeviny,- etážovitost, průhlednost, otevřenost interiéru, typické střídání plodin (kultur),
- charakter povrchu v plochách – oraná půda, tráva, bylinné patro, černý úhor, zpevněné plochy, vodní plochy, hrabanka,
- charakter obestavěných prostorů – ulicová, návesní, oboustranná jednostranná,
- charakter zastavění - řadová, řádková, řetězová, volně stojící.

g) Charakteristické znaky běžných staveb v krajině:

- funkční typy běžných staveb: - obytné, zemědělsko hospodářské, průmyslové,,
- hladina zástavby – jednopodlažní, dvoupodlažní, čtyřpodlažní, osmipodlažní,
- orientace k uliční čáře či ose údolí – okapová, štítová,
- základní půdorys staveb hlavních i vedlejších - dvorcový, hákový, protáhlý, čtvercový, atriiový,
- tvar střechy – sedlová, polovalbová, valbová, pultová, plochá (sklon do 15°), klasický sklon (40 – 45°), nízký sklon (15- 30°), převýšený sklon (nad 45°),
- původní stavební materiál a jeho tvarosloví – hliněný, roubený, hrázděný, kamenný, prkenný, střechy – doškové, šindelové, břidlicové, prejzové, taškové,
- současný stavební materiál – zděné, panelové, dřevěné, betonové, ocelové, střechy - z pálené krytiny, plechové, lepenkové, laminátové - ...,
- povrchy – omítky hladké vápenné, štukové, břizolitové, obklady – dřevěné, kamenné, keramické,

- oplocení – zděné (kamenné, cihelné, keramické, panelové, omítnuté), plechové, prkenné, tyčkové (opracované), tyčovínové, keramické, drátěné ozdobné, drátěné pletivo,
- výška oplocení – nízké, symbolické, vysoké, pohledově clonící,
- ohrady - kládové, drátěné, trubkové, elektrické ohradníky,
- typická barevnost – bílé, zoxidované dřevo, střídá – výrazná barevnost, pastelové barvy, teplé barvy, podrovnávky, šambrány u oken a dveří, štukové prvky, malby,
- typická úprava okolí domu – předzahrádky, stromy, dlažba,
- drobné stavby – cihelné, kamenné, roubené.

h) Charakteristiky výjimečných staveb v krajině:

- funkční typy výjimečných staveb – sakrální, školské, lázeňské, administrativní, zámecké, zemědělské, průmyslové,,
- výška staveb (v m), dominantnost,
- hmotová specifika -výškové stavby, věže, paláce,,
- výsledný slohový charakter staveb – románský, gotika, renesance, baroko, rokoko, klasicismus, empir, historické neoslohy, secese, lidové tvarosloví, konstruktivismus, socialistický realizmus, typologický konstruktivismus, postmoderna, technologismus, neokonstruktivismus.

Dílčí úkol B. Vzácnost typů krajinného rázu v ČR

B.1.: Obraz krajiny ČR z hlediska zastoupení a významu jednotlivých typů krajinného rázu

Na tomto dílčím úkolu se zatím pracuje v koncepční podobě.

Pro postižení obrazu krajiny ČR se vychází ze dvou základních pohledů. První postihuje utváření krajiny z klasických kompozičních pohledů a vyhodnocuje typičnost sledu krajinných prvků a jejich kombinací na typických trajektoriích (tedy z objektivních skutečností krajiny), druhý vychází z percepce krajin českou populací (tedy ze subjektivních skutečností obrazu krajiny v lidském vědomí).

A. Kompoziční vztahy krajin ČR, na této neobvykle vysoké úrovni lze shrnout do čtyř základních kompozičních prvků - krajinná matrice, krajinné póly, krajinné osy a krajinné ohraničení.

Krajinná matrice jsou nejběžnější a masivně převažujícími typy krajiny a jejich kombinace, které jsou vnímány pozorovatelem jako pozadí. Matricí v ČR obecně je bezesporu makrotyp 11.1.- hercynská krajina středověké kolonizace, která převažuje v ČR jak plošně, tak i

homogenitou. Další v řadě makrotyp 17.1. – hercynská pravěká krajina je plošně více omezena, ale stále zásadní, na Moravě k matici přistupuje bezesporu 17.2. – panonská pravěká krajina.

V Makrotypu 11.1. je nejběžnější zastoupení mezotypu lesopolních krajin běžných reliéfů (tedy pahorkatin až plochých vrchovin).

V Makrotypech 17.1. a 17.2. je nejběžnější zastoupení mezotypu polních krajin běžných reliéfů (tedy rovin až plochých pahorkatin).

Krajinné osy, kterými jsou liniové prvky, které protkávají krajinu, jsou v našem případě jednoznačně krajinami doprovázejícími vodní toky.

V krajinách makrotypu 11.1. je to krajinný mezotyp zaříznutých údolí, v makrotypech 17.1. a 17.2. je to krajinný mezotyp širokých niv.

Jako zcela antropogenní krajinné osy působí krajiny urbanizované – urbanizační koridory.

Krajinné póly, tedy místa s výjimečným účinkem, tvořící akcenty v dané krajinné matici se odvíjí od místně koncentrovaných, přitom však výrazně odlišných mezotypů krajiny.

V matici 11.1. jsou to mezotypy zalesněných výrazných svahů, lesopolních krasů, lesních a bezlesých izolovaných kup a kuželů, lesních a lesopolních pánví a zalesněných skalních měst.

V matici 17.1. a 17.2. jsou to mezotypy lesních a bezlesých izolovaných kup a kuželů a bezlesých vápencových bradel.

Jako zcela antropogenní krajinné póly působí krajiny urbanizované – aglomerace a města.

Krajinné ohraničení je vymezením různě odlišných krajinných horizontů, vymezujících široké prostory krajinných matic. Krajinné ohraničení se projevuje různě v Čechách a na Moravě. Právě způsob a míra ohraničení odlišuje oba prostory nejen kompozičně, ale i historicky a odvíjí se od něj i částečně odlišná struktura osídlení, se všemi aspekty s tím souvisejícími.

Ohraničením zásadního významu je vymezení České kotliny, jako prostoru ze všech stran uzavřeného pohraničními horami a vrchovinami. Tento fenomén uzavřenosti se projevoval od pravěku a vedl k relativně autonomnímu vývoji Čech v izolaci od okolí. Pravěká ekumena tvořila makrotypem 17.1. ostrov osídlení, který se za velké středověké kolonizace rozšířil až po úpatí pohraničních hor. Až koncem 14. století a dále však toto ohraničení překročil a slil se s okolními ekumenami. Toto ohraničení je jednoznačně tvořeno makrotypy 11.3. – pozdně středověké kolonizační krajiny (mezi Čechami a Moravou), hlavně však 11.4. – horské krajiny hercynika.

V rámci těchto makrotypů se na ohraničení české kotliny podílí především mezotyp běžné lesní a lesopolní krajiny, nejvíce se však pohledově projevuje mezotyp zalesněných výrazných svahů. Tyto horizonty jsou v některých úsecích místně doplňovány výraznými mezotypy zalesněných krajin skalních měst a lesních i bezlesých krajin izolovaných kup a kuželů. Malé, ale výrazné segmenty „vnitřních“ prostorů v těchto ohraničeních jsou mezotypy vysoko položených plošin a zaříznutých údolí.

Ohraničením zásadního významu na Moravě je vymezení moravských úvalů (včetně Dyjsko Svrateckého a horního Poodří s Moravskou bránou), jako prostoru ohraničeného na západ, sever a východ pohraničními horami a vrchovinami, na jih a severovýchod však otevřeného širokými nížinami. Tento fenomén severojižní otevřenosti se projevoval od pravěku tak, že jižní (Moravská) ekumena vyrůstala jako okrajová součást ekumeny Vídeňské pánve a Panonika vůbec, a severní (Slezská) ekumena byla okrajovou součástí ekumeny slezské nížiny, propojené koridorem Moravské brány. Tento fenomén nepozbyl na platnosti ani později, kdy se oba sídelní ekotony úvalů (v Makrotypu 17.2.) propojily do širokého koridoru

a obsadily i východní části Českomoravské vysočiny (v makrotypu 11.1.) a platí dodnes. Moravská ekumena se rozlila do ohraničujících hor a vrchovin a spojila se přes ně s Čechami koncem 14. století, se Slovenskem ještě později.

Ohraničení Moravských úvalu se děje makrotypy 11.3. – krajina pozdně středověké kolonizace (na západě a v Moravské bráně), 11.4. – krajina horské kolonizace hercynika (na severu) a 11.5. – krajina horské kolonizace karpatika (na východě). V rámci těchto makrotypů se na ohraničení moravských úvalů podílí především mezotypy běžné lesní a lesopolní krajiny, nejvíce se však opět pohledově projevují mezotypy lesnatých výrazných svahů. Tyto horizonty jsou výjimečně doplňovány mezotypem zalesněných lesních krajín izolovaných kup a kuželů. Malé, ale výrazné segmenty „vnitřních“ prostorů v těchto ohraničeních tvoří mezotypy zaříznutých údolí a hlubokých údolí s nivami.

B. Typické sledy krajín v ČR je možno sledovat podle typických vstupních os, na kterých je vnímána krajina české republiky. Zatímco kotlinový charakter Čech s téměř centrální polohou Prahy, která je jediným rozhodujícím cílem cest, vede k jejich paprskovitému uspořádání, úvalový charakter Moravy s severojižním uspořádáním a bez jednoznačně dominantního centra vede k roštovému uspořádání těchto os.

V Čechách tak jsou nejvýznamnější osy vedoucí do Prahy, především:

- od Rakouska přes České Budějovice
- od Bavorska přes Strakonice
- od Frank přes Plzeň
- od Falce a Plavenska přes Karlovy Vary
- od Saska přes Louny
- od Saska přes Litoměřice
- od Lužice přes Turnov
- od Dolního Slezska přes Turnov a Hradec Králové
- od severní Moravy přes Pardubice
- od jižní Moravy přes Jihlavu

Na Moravě jsou nejvýznamnější osy severojižní a západovýchodní:

- od Dolního Rakouska přes Brno a Olomouc do Opolska
- od Horního Rakouska přes Znojmo, Brno a Olomouc do horního Slezska
- od Uherska přes Hodonín a Přerov do Horního Slezska
- od Uherska přes Jihlavu do Čech
- od Horního Slezska přes Olomouc do Čech

Pro tyto osy bude vytvořen typický sled krajín jako kompozičních prvků a budou hledány jejich typické kombinace.

C. Postupně je vytvářena percepční mapa ČR, která je odvozována od základního vzdělanostního stupně naší populace. Cílem tohoto pohledu je vytvořit obraz české krajiny, z pohledu jejího subjektivního vnímání populací.

Pro postižení vnímání české krajiny je použita metoda výběru klíčových informací vlastivědného charakteru, tj. informací z výuky zeměpisu (vlastivědy), dějepisu a literatury na základních školách, které jsou natolik výrazné, že se stávají součástí hierarchie celoživotních hodnotových úsudků běžné populace. Z tohoto hlediska proběhl výběr vhodných zdrojů - masově používaných učebnic a ověřování metodiky vyhodnocování jejich databáze. Na základě porovnání zachycených vlastivědných znalostí v učebnicích s mezotypy krajín ČR bude provedeno vyhodnocení mentálního hodnocení jednotlivých krajinných typů základní populací ČR, jako jeden ze základních podkladů pro hodnocení vzácnosti jednotlivých mezotypů ve vědomí české společnosti.

Dílčí úkol C. Diferencovaná péče o typy krajinného rázu

C.1.: Diferenciace krajinných typů z hlediska využitelnosti jejich potenciálů

Potenciál každého typu krajiny vychází z jeho vlastností a hodnot, které jim společnost přisuzuje a prioritních potřeb jejich ochrany. Od toho je odvozen potenciál využití z hlediska vhodnosti pro jednotlivé lidské činnosti, který samozřejmě musí respektovat podmínky trvalé udržitelnosti. Proto při hledání potenciálů daného krajinného typu vycházíme se stanovení potřeb trvalé udržitelnosti, tedy trvalého zachování ekologické a sociální stability. Tyto potřeby jsou prioritní a žádné využívání je nejen nesmí ohrozit, ale naopak je musí posilovat. Z tohoto zorného pole hodnotíme i míru hodnot krajiny, využitelných pro člověka.

Podmínky trvalé udržitelnosti území jsou zejména:

ekologická stabilita (rezistentní i resilienční), zejména:

- uchování genofondu ekosystémů tj. přírodě blízká společenstva a biotopy chráněných druhů (významná a vzácná společenstva a druhy, jejich ochrana, ÚSES)
- ekologická stabilita ekosystémů (primární a sekundární produkce, autonomie systémů, koeficient ekologické stability)
- zranitelnost ekosystémů (křehkost vazeb)
- nebezpečí přírodních katastrof (povodně a sesuvy půdy, eroze a abraze)

sociální stabilita, zejména:

- lidský potenciál (vzdělanost, stáří populace)
- zaměstnanost (počet pracovních míst v mikroregionech, jejich vzdělanostní struktura, příjmové hladiny)
- hygiena území (hygienická a epidemiologická situace v území, ochrana před negativními vlivy)
- kontinuita využívání krajiny (návaznost na tradici způsobů využívání)
- obytnost krajiny (dostatek prostoru pro důstojné bydlení a rekreaci v docházkové vzdálenosti sídel, bezpečnost prostorů)
- nebezpečí provozních katastrof (bezpečnost výroby a činností)

Tyto uvedené hodnoty krajiny jsou dále doplněny hodnotami vycházejícími z antropocentrického pohledu a vyjadřují v podstatě zvláštní výhody dané krajiny využitelné pro lidský rozvoj.

Hodnoty území z tohoto hlediska jsou zejména:

přírodní bohatství ekosystémů:

- čistota a zdravotnost životního prostředí - ovzduší, půd, vod a bioty (stav a možná zranitelnost)
- množství a dostupnost vodních zdrojů
- úrodnost půd (klimatické poměry, kvalita půd)
- množství a dostupnost nerostných surovin

kulturní bohatství sociosystémů v dané krajině:

- rázovitost krajiny (její dochovalost a atraktivita)

- etnografické hodnoty (živost folklórních tradic, jejich typičnost a výraznost)
- památky hmotné kultury (zachované slohové vrstvy, jejich význam a ochrana)
- kulturně historické památky (památná místa, soustředění movitých památek, archeologické památky)

Hodnoty krajiny skýtají šance pro její využívání. Možnosti využití jsou sestaveny podle klasických urbanistických kategorií funkčního využití území. Jednotlivé kategorie využití jsou někdy navzájem protikladné a vylučující se. Rozhodnutí které trajektorie využívání hodnot budou nastoupeny (nebo prodlužovány) tak často může rozhodnout až pouhá vůle politické reprezentace.

Vhodnost pro využití (pro rozvoj):

- vodního hospodářství (pitná a užitková voda)
- prvovýroby (rostlinná a živočišná zemědělská výrobu, produkce dřeva, myslivost a rybářství)
- těžby nerostných surovin a jejich zpracování (povrchová a podzemní)
- bydlení a rekreace (venkovské, městské, příměstské)
- průmyslové výroby a služeb (využívající místní zdroje, dopravu)
- cestovního ruchu (regionálního, celostátního, mezinárodního)

Z vyhodnocení konkrétního krajinného typu podle těchto hledisek v klasickém postupu vyplývají silné a slabé stránky daného typu krajiny a od něj se odvíjející příležitosti a ohrožení, tedy SWOT analýza. Položky SWOT analýzy, vyplývající z podmínek trvalé udržitelnosti a využitelnosti jsou přitom závazné a nediskutovatelné. Takto zpracovaná SWOT analýza tak racionálně postihuje nejen základní vlastnosti krajiny pro člověka, ale i podmínky jejího trvale udržitelného využívání a je rozhodující charakteristikou každého typu krajiny na libovolné hierarchické úrovni. Na rozdíl od SWOT analýz zpracovávaných v rozvojových programech pro hierarchické jednotky ekonomicko správní (republika, kraje, mikroregiony, obce) však popisuje homogenní jednotky, a je tedy exaktně podepřeným hodnocením možností každé krajiny.

Jde tedy o významný podklad jak orgánu ochrany krajiny a přírody v koncepčním mezioborovém rozhodování, tak i podklad pro zvýšení exaktnosti všech celostních druhů koncepcí, odvíjejících se od potenciálů území.

SWOT analýza jednotlivých krajinných typů se tak stane jejich klíčovým popisem a hodnotovým etalonem pro zásahy v nich.

Tento postup byl v pracovní verzi uplatněn při zpracování SEA dokumentace na Územní prognózu Jihomoravského kraje a byla tak na regionální úrovni prokázána jeho dobrá praktická využitelnost.

Modelové ověření využitelnosti typologického členění krajiny pro komplexní regionální dokumenty na příkladu Jihomoravského kraje:

Ve smyslu předložené práce na typologii krajin ČR bylo vytvořeno regionální členění JMK. Pro krajinné mezotypy - se společnými přírodními, kulturními a historickými podmínkami jsou stanoveny jejich potenciály i míra zranitelnosti jednotlivými funkcemi přírodními i antropogenními. Tyto přirozené vlastnosti jsou doplněny potřebami trvalé udržitelnosti. Tento soubor vlastností a možností slouží jak pro vstupní informace všech zpracovatelů

konceptí, tak i jako základní hodnotící kritérium pro vyhodnocování vlivů jednotlivých variant na konkrétní krajiny a její složky.

Pro jednotlivé mezotypy je sestavena SWOT analýza jejich potenciálů, a ta je základním východiskem pro posuzování vhodnosti návrhů „Územní prognózy JMK“ z hlediska jejich vlivů na krajinu a její složky, včetně ochrany přírody a krajinného rázu.

Celkem je možno v JMK vymezit 20 mezotypů, v 5-ti českých makrotýpech. Ty jsou potom součástí 2 evropských megatypů.

Na území JMK se nachází tyto mezotypy:

V makrotypu CZ 17.2 – pravěké sídelní krajiny pannonica:

- 17.2.1. – polní krajiny
- 17.2.2. – lesopolní krajiny
- 17.2.3. – lesní krajiny
- 17.2.4. – krajiny zaříznutých údolí
- 17.2.7. – krajiny vápencových bradel
- 17.2.8. – krajiny vátých písků
- 17.2.9. – krajiny říčních niv
- 17.2.10. – urbanizované krajiny

V makrotypu CZ 11.1 – středověké sídelní krajiny hercynica:

- 11.1.1. – polní krajiny
- 11.1.2. – lesopolní krajiny
- 11.1.3. – lesní krajiny
- 11.1.4. – krajiny zaříznutých údolí
- 11.1.5. – lesní krajiny krasu
- 11.1.6. – polní krajiny krasu
- 11.1.10. – urbanizované krajiny

V makrotypu CZ 11.2 – středověké sídelní krajiny carpatica:

- 11.2.2. – lesopolní krajiny
- 11.2.3. – lesní krajiny

V makrotypu CZ 11.3 – pozdně středověké sídelní krajiny:

- 11.3.2. – lesopolní krajiny
- 11.3.4. – krajiny zaříznutých údolí

V makrotypu CZ 11.5 – novověké sídelní krajiny caraptica:

- 11.5.3. – lesní krajiny

Jako příklad využití tohoto členění jsou dále prezentovány výsledky pro tři mezotypy:

V makrotypu CZ 17.2 – pravěké sídelní krajiny pannonica:

- 17.2.1. – polní krajiny
- 17.2.2. – lesopolní krajiny
- 17.2.3. – lesní krajiny

Jako příklad modelového řešení je dále uvedeno využití tří mezotypů a v první fázi jsou pro ně stanoveny potenciály a způsoby zranitelnosti SWOT analýzou:

CZ 17.2.1. – polní, pravěké sídelní krajiny pannonica:

Mezotyp je nejrozšířenějším v JMK (46,69% území) a je soustředěn především v téměř celém okrese Břeclav a z poloviny i v okrese Znojmo, Hodonín a Vyškov. Nevyskytuje se pouze v okrese Blansko. Představuje nejúrodnější zemědělské oblasti celé ČR.

SWOT analýza:

Silné stránky:

- jen mírně znečištěné ovzduší
- pomístní přítomnost geotermálních a minerálních pramenů
- významné etnografické hodnoty Slovácka a jejich životnost
- významný krajinný památkový areál Lednice - Valtice, venkovské památkové zóny v Pavlově a Petrově, skanzen a museum ve Strážnici
- významné památkové místo Slavkovské bojiště
- archeologická památka římský tábor u Pasohlávek, a celá řada dalších
- areály vinných sklepů s typickou architekturou
- nejúrodnější zemědělské půdy v rámci celé ČR
- mimořádné klimatické podmínky pro pěstování teplomilných kultur včetně vinné révy a chov ryb
- rozvinuté a úspěšné zemědělské podniky
- zainvestované volné pozemky v bývalých zemědělských střediscích
- významná ložiska cihlářských hlín a ropy
- významné podzemní jímací kapacity zemního plynu
- relativně vysoký technický i prostorový standart vesnického bydlení
- nízká možnost povodní a sesuvů půdy

Slabé stránky:

- znečištěné půdy
- silně znečištěné vodní toky
- částečná degradace zemědělských půd
- nízké zastoupení přírodních společenstev
- nízký výskyt chráněných druhů
- zchátralé a přestavbami narušené zámky a tvrze
- přestavbami zničené památky lidového stavitelství v sídlech
- nedostatek kvalitní pitné i užitkové vody z místních zdrojů
- nedostatek pastvin pro chov skotu
- nízká lesnatost a pro lesní výrobu nevýhodná stanoviště
- intenzita zemědělské výroby bránící rozvoji polní zvěře
- nízké zastoupení rybníků
- plošné omezení bytové výstavby kvalitním ZPF
- nízký rozvoj průmyslové výroby, zánik přidružené výroby JZD
- nízká úroveň zpracovatelského průmyslu
- nízký potenciál pro pobytovou rekreaci v přírodě a u vody
- klimatické a reliéfní limity zimní rekreace
- neexistující ÚSES všech stupňů na většině území
- nízký koeficient ekologické stability
- zvýšené riziko ničivých such, bořivých větrů a eroze půdy
- málo pracovních míst mimo zemědělství, zejména na Hrušovsku (n.J.), Miroslavsku, Moravsko Krumlovsku a Drnholecku
- nízká ochrana krajinného rázu mimo CHKO Pálava
- snížená obytnost krajiny u velké části sídel

Příležitosti:

- rozvoj regionálního CR založený na geotermálních a minerálních pramenech, vinařství a vinohradnictví a v některých oblastech i chráněné rázovitosti krajiny
- rozvoj mezinárodního CR založený na Lednicko-valtickém areálu, Slavkovském bojišti a lidových tradicích Slovácka
- rozvoj intenzivní a ekologicky šetrné zemědělské rostlinné výroby, zaměřené na obilniny, kukuřici a ostatní teplomilné plodiny (potravinářská pšenice, kukuřice na zrna, vinná réva, zelenina, ovoce)

- zaměření na monogastrická zvířata v živočišné výrobě
- rozvoj rybníkářství
- těžba cihlářských hlín, ropy a zemního plynu, včetně zpracovávání
- rozvoj potravinářského průmyslu
- rozvoj malého a středního podnikání v menších obcích

Ohrožení:

- trvale neudržitelná, nevhodná a příliš intenzivní zemědělská výroba, snižující nadále ekologickou stabilitu, degradující půdy a vodní zdroje a ochuzující biotu, ztráta významu myslivosti
- nedostatek vody
- ztráta biologické rozmanitosti
- ztráta kulturních památek, zejména stavebních, nevhodným (či žádným) využitím
- marginalizace CR nekoordinovaným využíváním Lednicko-valtického a Slavkovského areálu a ztrátou etnografické původnosti Slovácka
- nedostatek volných stavebních pozemků v sídlech
- pokračující úpadky výrobních podniků v regionu
- malá nebo žádná podpora malého a středního podnikání v nezemědělské sféře
- nedostatečná realizace ÚSES a tím snížení ekologické stability a zvýšení větrné eroze a vysýchání půd
- další degradace krajinného rázu výstavbou a nevhodně situovanými investicemi

CZ 17.2.2. – lesoplní, pravěké sídelní krajiny pannonica:

Mezotyp je v kraji rozšířen jen velmi málo (0,55% území JMK) a tvoří jej údolí Bobravy a nejvyšší vrcholky Hustopečské pahorkatiny u Boleradic.

SWOT analýza:

Silné stránky:

- relativně dobrá čistota ovzduší, půd a vod
- významné přírodní biotopy teplomilných lesů s vysokou ekostabilizující funkcí
- významný památkový kostel v Kurdějově
- areály vinných sklepů s typickou architekturou
- živé etnografické povědomí
- velmi úrodné zemědělské půdy
- mimořádné klimatické podmínky pro pěstování teplomilných kultur a chov ryb
- rozvinuté a úspěšné zemědělské podniky
- zainvestované volné pozemky v bývalých zemědělských střediscích
- relativně vysoký technický i prostorový standart vesnického bydlení
- plošná možnost rozvoje
- relativně vyšší ekologická stabilita

Slabé stránky:

- znečištěné půdy
- částečná degradace zemědělských půd
- nízký výskyt chráněných druhů
- přestavbami zničené památky lidového stavitelství v sídlech
- nedostatek kvalitní pitné i užitkové vody z místních zdrojů
- nízké zastoupení rybníků
- plošné omezení bytové výstavby kvalitním ZPF
- nízký rozvoj průmyslové výroby, zánik přidružené výroby JZD
- nízká úroveň zpracovatelského průmyslu

- nižší potenciál pro pobytovou rekreaci v přírodě a u vody
- klimatické a reliéfní limity zimní rekreace
- neexistující ÚSES všech stupňů na části území
- zvýšené riziko eroze půdy, mírné ohrožení místními přívalovými srážkami
- málo pracovních míst
- vyšší nebezpečí výskytu klíšťat na okraji lesů
- nízká ochrana krajinného rázu

Příležitosti:

- rozvoj regionálního CR založený na vinařství, vinohradnictví a chráněné rázovitosti krajiny
- rozvoj intenzivní a ekologicky šetrné zemědělské rostlinné výroby, zaměřené na obilniny, kukuřici a ostatní teplomilné plodiny (potravinářská pšenice, kukuřice na zrn, vinná réva, zelenina, ovoce)
- zaměření na monogastrická zvířata v živočišné výrobě
- rozvoj potravinářského průmyslu
- rozvoj malého a středního podnikání v menších obcích v stávajících i nových zónách

Ohrožení:

- trvale neudržitelná, nevhodná a příliš intenzivní zemědělská výroba, snižující nadále ekologickou stabilitu, degradující půdy a vodní zdroje a ochuzující biotu
- ztráta biologické rozmanitosti
- ztráta kulturních památek, zejména stavebních nevhodným (či žádným) využitím
- pokračující úpadky výrobních podniků v regionu
- malá nebo žádná podpora malého a středního podnikání v nezemědělské sféře
- nedostatečná realizace ÚSES a tím snížení ekologické stability
- další degradace krajinného rázu výstavbou a nevhodně situovanými investicemi

CZ 17.2.3. – lesní, pravěké sídelní krajiny pannonica:

Je zastoupen na 4,73% území kraje. Tvoří jej čtyři lesní území - Bobravská vrchovina západně od Brna, lesní obory na Palavě, masiv Ždánického lesa a Litenčických vrchů. Jde převážně o listnaté lesy.

SWOT analýza:

Silné stránky:

- čistota vodních zdrojů, jejich relativní dostatek pro místní potřeby
- kvalitní lesní půdy
- významné zastoupení přírodě blízkých lesních společenstev listnatých lesů
- lesní komplexy vhodné k intenzivnímu hospodářství se zaměřením na listnaté lesy
- vysoký potenciál pro přiměřený oborní chov zvěře
- obytné přírodní území pro příměstské bydlení v sídlech Bobravské vrchoviny
- lesní krajina vhodná pro místní a regionální rekreaci
- automotodrom v Bobravské vrchovině významný pro mezinárodní CR
- vysoká míra současného působení ÚSES
- vysoká ekologická stabilita
- dobře dochovaná rázovitost krajiny
- nízká míra ohrožení katastrofami

Slabé stránky:

- nedostatečná legislativní ochrana kvalitních lesních společenstev

- vyšší zastoupení stanovištně nevhodných smrkových kultur
- nedostatek ploch pro rozvoj bydlení a výroby
- konečné limity rozvoje automotodromu v lesních komplexech
- vyšší nebezpečí výskytu klíšťat na okraji lesů

Příležitosti:

- rozvoj regionálního CR založený na rekreaci v lesích
- rozvoj intenzivního lesního hospodářství a myslivosti bez významnějších limitů
- rozvoj příměstského bydlení v obcích Bobravské vrchoviny
- rozvoj malého a středního podnikání v menších obcích v stávajících zónách

Ohrožení:

- ztráta biologické rozmanitosti nepřiměřenými způsoby hospodaření v lesích a myslivosti
- malá nebo žádná podpora malého a středního podnikání v nezemědělské sféře
- další plošný rozvoj automotodromu

Využití SWOT analýzy potenciálů mezotypů pro zpracování koncepce rozvoje kraje a zadání územně plánovací dokumentace:

Z vyhodnocených potenciálů ve SWOT analýze, konfrontovaných s podmínkami trvalé udržitelnosti, je možno odvodit soubor opatření pro jednotlivé mezotypy, které doplňují a přirozeně prostorově diferencují zpracovaný program rozvoje kraje, který je v tomto případě použitých pro formulaci zadání územního plánu velkého územního celku JMK:

CZ 17.2.1. – polní, pravěké sídelní krajiny pannonica:

Cíle rozvoje území:

1. rozvoj regionálního CR založený na geotermálních a minerálních pramenech, vinařství a vinohradnictví a v některých oblastech i chráněné rázovitosti krajiny

Ochrana cílů CR - termálních pramenů – Jevišovka, Pasohlávky, Lednice, Hodonín, Petrov – zmapovat celou geologickou oblast jako potenciál

Přírodní parky, CHKO a NP – nástupní oblasti – chybí přírodní park polně- viniční krajiny se stepním lody

Významné areály sklepů, vinné stezky

2. mezinárodního CR založený na Lednicko-valtickém areálu, Slavkovském bojišti a lidových tradicích Slovácka

Ochrana cílů CR -Lednicko valtický areál, Slavkovské bojiště, Brno, Znojmo, Mikulov, Bučovice, Milotice, Pavlov, Strážnice, Petrov

Návaznost tras k nim na menší atrakce, zejména marginální oblasti - „oblasti s nevyváženými podmínkami UR“

- Návrhy nových atraktivit (hlavně přírodních) pro marginální oblasti na Hrušovansku, Miroslavsku, Moravsko Krumlovsku a Drnholecku

Turistické cesty – stav a návrh změn pro oživení mrtvých regionů

Oblasti zvýšené ochrany rázovitosti krajiny (hlavně tam, kde je turismus) - regulativ minimálního rozdílu zastavěného a zastavitelného území, zákaz povolování staveb mimo technologicky a prostorově vázaných na danou krajinu.

3. rozvoj intenzivní a ekologicky šetrné zemědělské rostlinné výroby, zaměřené na obilniny, kukuřici a ostatní teplomilné plodiny a rozvoj navazujícího potravinářského průmyslu

Absolutní (téměř) ochrana superpůd – bonitní třídy 1. a 2.(?)

Absolutní ochrana viničních tratí a návrhy budoucích přesunů pro uvolnění ostatních funkcí (je tu cca 50 000 ha tratí vhodných a 17 000 ha disponibilní výměry), obdobně i sady

Rozvojové obce potravinářského průmyslu z hlediska svozných vztahů surovin
Plochy přednostních investic do půdy (eroze) a ÚSES (ekol. stabilita)
Přednostní plochy pro závlahy

„Oblasti se specifickými problémy“ – území přednostní podpory

4. rozvoj malého a středního podnikání v menších obcích

- Rozvojové obce pro střední podniky z hlediska dopravy, spádovosti a infrastruktury a jejich přednostní podpora.

CZ 17.2.2. – lesopолní, pravěké sídelní krajiny pannonica:

Cíle rozvoje území:

1. rozvoj agroturistiky a regionálního CR založený na vinařství, vinohradnictví a chráněné rázovitosti krajiny

Ochrana rázovitosti krajiny (návrh Přírodního parku Boleradicko) a lidových stavebních památek= v ÚP obcí

Přednostní podpora malých a středních zemědělských podniků

Podpora výstavby víceúčelových vodních nádrží

Turistické cesty – stav a návrh změn pro zpřístupnění

2. rozvoj intenzivní a ekologicky šetrné zemědělské rostlinné výroby, zaměřené na teplomilné plodiny

Prostorové aspekty:

Absolutní ochrana viničních tratí

Plochy přednostních investic do půdy (eroze) a ÚSES (ekol. stabilita)

3. rozvoj malého podnikání v stávajících i nových zónách

Rozvojové obce pro malé podniky z hlediska dopravy, spádovosti a infrastruktury= pro ÚP obce

CZ 17.2.3. – lesní, pravěké sídelní krajiny pannonica:

Cíle rozvoje území:

1. Rozvoj rekreace regionálního významu v lesích

Naučné a vycházkové stezky a okruhy s mobiliářem

2. Rozvoj intenzivního lesního hospodářství a myslivosti bez významnějších limitů

Zdůraznění možnosti zřízení obor a bažantnic (max 1/10 území)

3. Rozvoj příměstského bydlení v obcích Bobravské vrchoviny

Vytvoření dostatečných územních rezerv mimo les – větší převis zastavitelného nad zastavěným = ÚP obcí

4. Rozvoj malého podnikání v menších obcích v stávajících zónách

Rozvojové obce pro střední podniky z hlediska dopravy, spádovosti a infrastruktury a přednostní podpora dřevozpracujícího průmyslu

Takto definované zadání územní prognózy (s prostorovou distribucí a rozvedením jednotlivých úkolů) potom územní prognóza v různé míře v různých variantách naplnila. SWOT analýza v další fázi slouží jako hodnotový etalon pro vyhodnocení jednotlivých variant řešení z hlediska míry jejich souladu s vlastnostmi jednotlivých krajinných typů.

Dále je toto použití SWOT analýzy modelově dokumentováno při vyhodnocení variant návrhů v procesech SEA na příkladu tří základních trajektorií vývoje Jihomoravského kraje (s neřízenou a řízenou suburbanizací a variantou aktivní nulovou):

CZ 17.2.1. – polní, pravěké sídelní krajiny pannonica: 47%

Příležitosti	váha	Alt.A	Alt.B	Alt.C
rozvoj regionálního CR založený na geotermálních a minerálních pramenech, vinařství a vinohradnictví a v některých oblastech i chráněné rázovitosti krajiny	2	1	1	3
rozvoj intenzivní a ekologicky šetrné zemědělské rostlinné výroby, zaměřené na obilniny, kukuřici a ostatní teplomilné plodiny (potravinářská pšenice, kukuřice na zrna, vinná réva, zelenina, ovoce)	3	2	2	3
zaměření na monogastrická zvířata v živočišné výrobě	1	-	-	-
rozvoj rybníkářství	1	-	-	-
těžba cihlářských hlín, ropy a zemního plynu, včetně zpracovávání	2	-	-	-
rozvoj potravinářského průmyslu	2	-	-	2
rozvoj malého a středního podnikání v menších obcích	3	-	-	1

Ohrožení	váha	Alt.A	Alt.B	Alt.C
trvale neudržitelná, nevhodná a příliš intenzivní zemědělská výroba, snižující nadále ekologickou stabilitu, degradující půdy a vodní zdroje a ochuzující biotu, ztráta významu myslivosti	3	-2	-2	-1
nedostatek vody	2	-2	-2	-1
ztráta biologické rozmanitosti	2	-	-	-
ztráta kulturních památek, zejména stavebních, nevhodným (či žádným) využitím	2	-	-	-
marginalizace CR nekoordinovaným využíváním Lednicko-valtického a Slavkovského areálu a ztrátou etnografické původnosti Slovácka	1	-3	-3	-1
nedostatek volných stavebních pozemků v sídlech	1	-3	-3	-2
pokračující úpadky výrobních podniků v regionu	2	-2	-2	-3
malá nebo žádná podpora malého a středního podnikání v nezemědělské sféře	3	-2	-2	-2
nedostatečná realizace ÚSES a tím snížení ekologické stability a zvýšení větrné eroze a vysychání půd	2	-2	-2	-2
další degradace krajinného rázu výstavbou a nevhodně situovanými investicemi	1	-2	-2	-1

V tomto mezotypu je vhodnost variant následující:Varianta A: $+ 7 - 32 = -25$ Varianta B: $+ 6 - 32 = -26$ Varianta C: $+ 22 - 25 = -3$ **CZ 17.2.2. – lesoporní, pravěké sídelní krajiny pannonica: 0,5%**

Příležitosti	váha	Alt.A	Alt.B	Alt.C
rozvoj regionálního CR založený na vinařství, vinohradnictví a chráněné rázovitosti krajiny	2	1	1	3
rozvoj intenzivní a ekologicky šetrné zemědělské rostlinné výroby, zaměřené na obilniny, kukuřici a ostatní teplomilné plodiny (potravinářská pšenice, kukuřice na	2	2	2	3
zaměření na monogastrická zvířata v živočišné výrobě	1	-	-	-
rozvoj potravinářského průmyslu	1	-	-	1
rozvoj malého a středního podnikání v menších obcích v stávajících i nových zónách	2	-	-	1

Ohrožení	váha	Alt.A	Alt.B	Alt.C
trvale neudržitelná, nevhodná a příliš intenzivní zemědělská výroba, snižující nadále ekologickou stabilitu, degradující půdy a vodní zdroje a ochuzující biotu	3	-2	-2	-3
ztráta biologické rozmanitosti	2	-1	-1	-1
ztráta kulturních památek, zejména stavebních nevhodným (či žádným) využitím	1	-	-	-
pokračující úpadky výrobních podniků v regionu	2	-2	-2	-2
malá nebo žádná podpora malého a středního podnikání v nezemědělské sféře	2	-3	-2	-1
nedostatečná realizace ÚSES a tím snížení ekologické stability	1	-2	-2	-3
další degradace krajinného rázu výstavbou a nevhodně situovanými investicemi	2	-3	-3	-1

V tomto mezotypu je vhodnost variant následující:Varianta A: $+ 6 - 26 = -20$ Varianta B: $+ 6 - 24 = -18$ Varianta C: $+ 15 - 22 = -7$ **CZ 17.2.3. – lesní, pravěké sídelní krajiny pannonica: 4,5%**

Příležitosti	váha	Alt.A	Alt.B	Alt.C
rozvoj regionálního CR založený na rekreaci v lesích	2	-	-	-
rozvoj intenzivního lesního hospodářství a myslivosti bez významnějších limitů	2	-	-	1
rozvoj příměstského bydlení v obcích Bobravské vrchoviny	2	3	2	-

rozvoj malého a středního podnikání v menších obcích v stávajících zónách	1	-	-	1

Ohrožení	váha	Alt.A	Alt.B	Alt.C
ztráta biologické rozmanitosti nepřiměřenými způsoby hospodaření v lesích a myslivost	3	-	-	-1
malá nebo žádná podpora malého a středního podnikání v nezemědělské sféře	1	-2	-2	-1
další plošný rozvoj automotodromu	1	-3	-3	-

V tomto mezotypu je vhodnost variant následující:

Varianta A: $+ 6 - 5 = +1$

Varianta B: $+ 4 - 5 = -1$

Varianta C: $+ 3 - 4 = -1$

Dílčí úkol D. Digitalizace mapových děl

Tento úkol je naplňován průběžně, podle průběhu získávání dat, v tomto roce je připravena pro digitalizaci mapa makro a mezotypů ČR, které budou upřesňovány a doplňovány.